

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Стрілюк О.

Період другої половини 80-х – 90-х років характеризується відродженням інтересу до подій початку ХХ століття, до досить драматичного і трагічного періоду, коли змінювались долі не лише окремих людей, а й самої країни. Так в центрі уваги дослідників знову опинилась аграрна реформа, пов'язана з ім'ям П.А.Столипіна. В зв'язку з цим актуальною виявляється спроба з'ясувати основні напрямки дослідження столипінської аграрної реформи, виділити, які аспекти цієї проблеми привернули найбільшу увагу сучасних російських істориків.

Зі всього пакету реформ, запропонованих урядом П.А. Столипіна, увага дослідників головним чином акцентувалась саме на аграрній. Вивчення столипінського землеустрою на території Європейської Росії розпочалось ще в 20-х роках. Слід відмітити праці С.М.Дубровського, П.М.Першина, М.Карпова.[1]. В цілому в період 20-х – першій половині 30-х років разом з основними моментами реформи вивчались і супутні, а саме переселенська політика і діяльність Селянського поземельного банку.[2].

В працях другої половини 40-х – першої половини 50-х років основним напрямком дослідження було переважно вивчення соціально-економічних результатів розвитку російського села під впливом столипінської аграрної реформи. Недивно тому, що більшість праць цього періоду мають локальний характер.

Зміна проблематики досліджень по аграрному питанню Росії початку ХХ століття відбулась з другої половини 50-х років. Від регіональних досліджень історики перейшли до розгляду питань в більш широких територіальних і хронологічних рамках. Над вивченням особливостей аграрного ладу Росії початку ХХ століття плідно працював А.М.Анфімов.[3]. Першою крупною узагальнюючою роботою по історії столипінської земельної реформи за Уралом стала монографія Л.Ф.Склярова.[4]. З точки зору зібраного і узагальненого матеріалу ці праці не втратили своєї актуальності. Між тим більшість істориків розцінювали реформу в першу чергу як суто політичний захід, призначений підтримати самодержавний лад. Така оцінка йшла з класових позицій і не могла бути дійсно науковою, об'єктивною, а тому потребувала перегляду і уточнення.

Перед сучасними дослідниками столипінської аграрної реформи періоду 80-х – 90-х років повстали інші завдання ніж у минулому, і в першу чергу необхідно було переосмислити результати реформи. А для того, щоб більш об'єктивно, без ідеологічної упередженості відповісти на запитання чи вдалася реформа, чи ні, треба визначити, якою була мета реформи, якими засобами вона досягалась.

В цілому в літературі немає єдиної концепції що до того, яку мету ставив перед собою уряд, розпочинаючи реформу. Так, ще С.М. Дубровський на перший план в завданнях і цілях аграрної реформи висунув ідею створення прошарку міцних господарів.[5]. Такої ж думки дотримувався й А.М. Анфімов.[6]. На початку 90-х років саме такий “традиційний” погляд на реформу, був представлений в статті І.Д. Ковальченка.[7]. Результативність реформи оцінювалась істориком в значній мірі по кількості новостворених хутірських господарств.

Між тим, були сформульовані концепції, основані на тих самих фактичних даних, але критерієм оцінки виступав інший фактор. На думку В.С. Дякіна, основним змістом аграрної реформи “була ставка на форсовану ломку общини та насадження селянської приватної власності на землю”. [8]. При цьому автор доводить, що Столипі-

спирався виключно на вихідні дані землекористування, оцінка реформи

Г. Герасимов

селян до прагнення

господарство і в

цьому відношенні

наголошуючи на

політичній кон'юнк

общинної форми

пише автор, - і

широкий прошарок

устой”. [11]. Так

зруйнування общин

Підводячи загальні

економічний роз

підкреслюючи, що

був викликаний т

З аналізу

реформи розгляд

незмінне. Чи ви

структурний, екс

недостатньо вис

дозволив би біль

П.А.Столипіна.

Поглянут

реформі 1906 – і

визначенні мети р

Зирянов робить з

метою, чи засобом

і стійким господ

метою реформи.

дрібного власника

П.М. Зир

сильних”. Він ств

Столипіна і подан

Автор робить ви

периферійні груп

відмічав, що оскі

власників, то з

землеробства не м

Якщо в іс

такий момент як

особливих супер

політики урядовий

до проведення кол

фінансування жит

селянству. Не ма

НЯ СТОЛИПІНСЬКОЇ І РОСІЙСЬКІЙ

Стрижак І.

характеризується відродженням
і трагічного періоду
країни. Так в центрі уваги
з ім'ям П.А.Столипіна. В
основні напрямки дослідження
цієї проблеми привертає

рядом П.А. Столипіна, увагу
Вивчення століпінської
ще в 20-х роках. Сам
[1]. В цілому в період
елементами реформи вивчаються
поземельного банку [2].
50-х років основні
економічних результати
реформи. Недивно тому

питанню Росії початку ХХ
досліджень історичних
і хронологічних рамах
ХХ століття плідно працював
по історії століпінської
Склярова.[4]. З точки зору
своїї актуальності. Між тим
як суто політичний захід
шла з класових позицій і не
перегляду і уточнення.

реформи періоду 80-х
першу чергу необхідно було
об'єктивно, без ідеологічної
форма, чи ні, треба визначити.
до того, яку мету ставив першочерговий
Бровський на перший план в
створення прошарку міцних
[6]. На початку 90-х років
представлений в статті І.Д.
істориком в значній мірі

на тих самих фактичних
думку В.С. Дякіна, основним
думку общини та насадження
автор доводить, що Столипін

спирався виключно на середній прошарок селян. Даючи загальну оцінку реформі, вчений виходить з того, що за період з 1905 по 1916 роки до ділянкового землекористування перейшло тільки 10% домогосподарів.[9]. І, таким чином, попередня оцінка реформи в цілому не змінилася.

Г. Герасименко зазначає, що “аграрна реформа була спробою пожвавити інтерес селян до праці, підвищити культуру землеробства, інтенсифікувати сільське господарство і в кінцевому рахунку вивести його на більш високий рівень”. [10]. І в цьому відношенні вона дійсно “привела до певних позитивних змін в економіці”. Та, наголошуючи на економічній меті реформи, історик підкреслює її залежність від політичної кон'юнктури. Наказ 9 листопада 1906 року був розрахований на зруйнування общинної форми землеволодіння і заміни її приватною власністю на землю. “Саме це, - пише автор, - повинно було підірвати минулий уклад селянського життя і створити широкий прошарок економічно міцних елементів, виключну опору державних установ”. [11]. Таким чином, на відміну від В.С. Дякіна, Г. Герасименко вважає, що зруйнування общини було не першочерговим, а допоміжним завданням реформи. Підводячи загальний підсумок, він відмічає, що хоча реформа “забезпечила інтенсивний економічний розвиток країни, але не досягла першочергової мети”, таким чином підкреслюючи, що “реформа зазнала невдачі”. [12]. Неуспіх реформи, на думку історика, був викликаний також і негативним відношенням до неї значної частини селянства.

З аналізу цих основних концепцій видно, що мета століпінської аграрної реформи розглядалась більшістю дослідників як щось стале, раз і назавжди задане, незмінне. Чи виправданим є такий підхід? Століпінська реформа задумувалась як структурний, еволюційний захід, проте питання еволюції мети під час реформи недостатньо висвітлено російськими істориками. Між тим, розгляд цього питання дозволив би більш об'єктивно оцінити як результати реформи, так і діяльність самого П.А.Столипіна.

Поглянути на П.А. Столипіна “без легенд”, дати всебічну оцінку аграрній реформі 1906 – 1917 рр. намагався П.М. Зирянов. В цілому точка зору дослідника у визначенні мети реформи близька до тієї, якої дотримувався В.С. Дякін. Між тим, П.М. Зирянов робить застереження, що зруйнування общини було не просто допоміжною метою, чи засобом для досягнення іншої мети – створення прошарку дрібних власників і стійким господарством, зруйнування общини виявилось головною, першочерговою метою реформи. “Другою ж метою, - на думку історика, - дійсно було створення дрібного власника зі стійким господарством”. [13].

П.М. Зирянов остаточно відмовився від традиційної тези про “ставку на сильних”. Він стверджує, що ці слова зазвичай вириваються з контексту промови П.А. Столипіна і подаються поза зв'язку з тими обставинами, при яких вони говорились. Автор робить висновок, що більшість господарів, які вийшли з общини, склали периферійні групи населення. Даючи оцінку результатам реформи, П.М. Зирянов відмічає, що оскільки не було проявлено дійсного піклування про стійкість нових власників, то землеустрій, проведений Головним управлінням землеустрою і землеробства не міг сприяти підвищенню агрокультури.

Якщо в історіографії немає єдиної думки стосовно мети аграрної реформи, то такий момент як визначення механізму її реалізації не викликає серед істориків особливих суперечностей. В статті А.П. Бородіна доведено, що в галузі земельної політики урядовий механізм реформ швидко почав давати збої: виявилась неготовність до проведення колосальних за обсягом та об'ємом землевлаштувальних робіт, а також до фінансування життєво необхідних заходів по організації агрономічної допомоги селянству. Не маючи обізнаних власних кадрів та спеціалістів, урядові органи без

задоволення йшли на співпрацю з земськими агрономами. В результаті, в вирішенні найбільш суттєвих практичних завдань відбувалась затримка.[14].

А. Медушинський відмічав, що починаючи з 1861 року і закінчуючи реформами С.Ю. Вітте і П.А. Столипіна “була загальна неготовність народу до сприйняття”.[15]. Так, поряд з помірним характером, практичними помилками, виділяється ще один важливий стримуючий фактор, а саме відсутність соціальної підтримки. На ньому також акцентували увагу Л.Г. Косуліна та Л.М. Ляшенко. Вони зазначали, що “у Столипіна була своя певна логіка при проведенні реформи, але “парадокс в тому, що ним виявились незадоволені всі соціальні прошарки”. Дійсно, селяни очікували від влади поміщицьких земель, дворянство вбачало в Столипіна порушника вікових традицій та узурпатора влади. Курс П.А.Столипіна перестав підтримувати і Микола II, оскільки відчував, що в “столипінській Росії” царська влада стає рудиментом, втрачає не лише політичне, але і духовно-психологічне обґрунтування”.[16]. Успіх крупних реформ багато в чому залежить від швидкого формування соціальної бази. Висновок, до якого приходять історики, полягає в тому, що без соціальної підтримки столипінська реформа ставала лише комплексом адміністративних зусиль уряду.

Характерною рисою сучасної історіографії є те, що історики не просто виділяють якусь одну найважливішу причину поразки реформаторського курсу Столипіна, а акцентують увагу на кожному з факторів, які в кінцевому рахунку не дозволили вивести країну на новий рівень розвитку, оновлення, укріплення. Серед об’єктивних причин історики В.С.Дякін[17] та В.В. Шелохаєв[18] виділяють політичну та соціальну ізоляцію, недостатнє фінансування і той факт, що реформатори недооцінили інерцію села, оскільки община могла перебудовуватись лише поетапно. Серед суб’єктивних – той факт, що не всі селяни раділи перетворенню і поспішали виходити з общини, оскільки існували давні традиції селян жити поруч із сусідами в розрахунок на взаємодопомогу, тож в середовищі селянства реформа наштовхнулась на колективну психологію. Негативно вплинули на хід реформи і такі зовнішні фактори, як смерть П. А. Столипіна, початок війни.

Таким чином, аналіз основних концепцій столипінської аграрної реформи, що панували в російській історіографії 80-х – 90-х років, свідчить, що в цілому дослідникам притаманний значний інтерес до проблеми, а їх концепції мети, ходу та результатів реформи виявляються досить варіативними. Одна група істориків більший акцент робить на її політичній спрямованості. Друга група доводить, що аграрна реформа справила суттєвий вплив на розвиток багатьох галузей народного господарства, привела до розширення посівних площ і підвищення врожайності. Тобто тут акцент робиться на економічний бік проблеми. Науково обґрунтованим виявляється намагання сучасних істориків всебічно висвітлити окремі аспекти аграрної реформи, механізм її реалізації. Дослідники досягли певних успіхів в переосмисленні результатів реформи, довели, що цілковито заперечне відношення до неї було несправедливим. Реформа дала новий імпульс поступовому розвитку Росії, привела до певних позитивних зрушень в економіці країни і в подальшому могла привести до певної стабілізації соціально-економічної та політичної ситуації в країні, наскільки це було можливим в обставинах того часу.

Література

1. Дубровский С.М. Столыпинская реформа: Капитализация сельского хозяйства в XX веке. – Л.: Прибой, 1925.; Першин П.Н. Участковое землепользование в России. – М.: 1922.; Карпов Н. Аграрная политика Столыпина. – Л.: Прибой, 1925.
2. Батуринский Д.А. Аграрная политика царского правительства и крестьянский поземельный банк. – М.: Новая деревня, 1925.; Тюменев А.И. От революции к революции. – Л.: Прибой, 1925.

3. Анф XX века.
4. Скл аграрной
5. Дуб
6. Анф структур
7. Ков
8. Дян ССРС. –
8. Дян 1885-191
9. Там
10. Гера депутат.
11. Там
12. Там
13. Зыр С.92-93.
14. Борс 1993. - №
15. Мат петербур С.15.
16. Косу (XIX-нач
17. Дян
18. Оди Открыта

ПОЛИТ

Оценка развития государ... историческая на... историков, когд... духовное разви... predetermined... г. в Болгарии... от традици... исторической на... т этого ярлыка, ... господствоваше... Западное... режим в Болгари... применяли. Так, ... десятилетий зан

3. Анфимов А.М. К вопросу о характере аграрного строя Европейской России в начале XX века. // Исторические записки. – М., 1959. – Т. 65. – С.119-162.
4. Скляр Л.Ф. Переселение и землеустройство в Сибири в годы столыпинской аграрной реформы. – Л., 1962.
5. Дубровский С.М. Столыпинская земельная реформа. – М., 1963. – С.8.
6. Анфимов А.М. В.И. Ленин о российском крестьянстве. // В.И. Ленин о социальной структуре и политическом строе капиталистической России. – М., 1970. – С.89.
7. Ковальченко И.Д. Столыпинская аграрная реформа: Мифы и реальность. // История СССР. – 1991. - №2. – С.52-72.
8. Дякин В.С. Столыпинская земельная реформа. // Кризис самодержавия в России. 1885-1917. – Л.: Наука, 1984- С. 349.
9. Там же. – С.368.
10. Герасименко Г. Аграрная реформа Столыпина: замыслы и результаты. // Народный депутат. – 1992. - №12. – С.112.
11. Там же. – С.114.
12. Там же. – С.118.
13. Зырянов П.Н. Крестьянская община в Европейской России. – М.: Наука, 1992. – С.92-93.
14. Бородин А.П. Объединенное дворянство и аграрная реформа. // Вопросы истории. – 1993. - №9. – С.33-41.
15. Материалы «круглого стола», посвященного обсуждению коллективной монографии петербургских историков «Власть и реформы». // Отечественная история. – 1996. - №2. – С.15.
16. Косулина Л.Г., Ляшенко Л.М. История России. Расцвет и закат Российской империи (XIX-нач. XXвв.). – М., 1994. – Ч.2. – С.180-181.
17. Дякин В.С. Был ли шанс у Столыпина? // Звезда. – 1990. - №12. – С.120-121.
18. Одиночество П.А.Столыпина. Семинар: либерализм, опыт, идеи, современность. // Открытая политика. – 1995. - №3. – С.71-75.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕЖИМ 30-Х ГОДОВ В БОЛГАРИИ: ЭВОЛЮЦИЯ ОЦЕНОК

Татоли Т.В.
г.Луганск

Оценка характера политического режима, как ни один аспект исторического развития государства, зависит от идеологических основ, которыми руководствуется историческая наука. Поэтому именно такие вопросы оказываются в центре внимания историков, когда происходит смена идейно-политических установок, влияющих на основное развитие общества, либо осуществляется отход от идеологической предопределенности общественных наук. И эволюция оценок политического режима 30-х годов в Болгарии может быть тому подтверждением: за последние 10 лет произошел отход от традиционного его определения как "монархо-фашистского". Деидеологизация исторической науки Болгарии и постсоветских государств дала возможность отказаться от этого ярлыка, не соответствовавшего исторической действительности, но навязанного господствовавшей в социалистических государствах идеологией.

Западноевропейские историки в большинстве своем не относили политический режим в Болгарии к числу фашистских и, соответственно, термин "монархо-фашизм" не применяли. Так, западногерманский исследователь Э.Нольте, в течение нескольких десятилетий занимавшийся исследованиями фашизма как такового, а также историей